

- historiikki. <http://www.kotus.fi/julkaisut/verkkojulkaisut>.
- TARKIAINEN, VILJO 1904: *Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta*. Suomi IV: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VARES, VESA – HÄKKINEN, KAISA 2001: *Sanan valta. E. N. Setälän poliittinen, yhteiskunnallinen ja tieteellinen toiminta*. Helsinki: WSOY.
- WIIK, KALEVI 1971: Äänne­muutoksista ja generativismista. – *Virittäjä* 75 s. 59–75.
- VILKUNA, KUSTAA 1976: Myrskyä ja mestystä. – Tuomo Tuomi (toim.), *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjäsäätiön toimintaa* s. 7–27. Suomi 121: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keskustelunalyysin vertailevia näkökulmia

Markku Haakana, Minna Laakso ja Jan Lindström (toim.): *Talk in interaction. Comparative dimensions*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2009. 317 s. ISBN 978-952-222-134-6.

Markku Haakanan, Minna Laakson ja Jan Lindströmin toimittaman artikkelikokoelman taustalla on keskustelunanalyysin kansainvälinen konferenssi (International Conference on Conversation Analysis, ICCA06), joka pidettiin Helsingissä toukokuussa 2006. Kirja koostuu johdannosta ja yhdestätoista artikkelista: mukana ovat artikkelit kaikilta neljältä kutsutulta puhujalta sekä valikoima muita vertailua käsitteleviä artikkeleita. Useimmat artikkelit perustuvat ainakin osittain konferenssissa pidettyihin esitelmiin, mutta myös uusia aiheita tarjotaan pohdittavaksi.

Johdannossa Haakana, Laakso ja Lindström esittelevät laajasti vertailevaa tutkimusotetta keskustelunanalyysissä. He toteavat, että keskustelunanalyttinen tutkimus perustuu aina vertailuun: kun tutkija on havainnut aineistossaan jonkin mahdollisen ilmiön, hän alkaa kerätä tapauksista kokoelmaa, analysoida niitä yk-

sittäin ja vertailla niitä keskenään. Vertailu voi myös olla korostuneempaa ja tavoitteellisempaa, kuten kirjoittajien laaja katsaus aiempaan tutkimukseen osoittaa. Johdannossa mainittujen tutkimusten lisäksi viime vuosina on ilmestynyt joitakin julkaisuja, joissa vertaileva näkökulma syntyy siitä, että samaa aihepiiriä mutta eri kieliä koskevia tutkimuksia on koottu yhteen. Tällaisia ovat esimerkiksi Couper-Kuhlenin ja Onon (2007) toimittama *Pragmatics*-lehden erikoisnumero, jossa tarkastellaan puhujan vuoroonsa tekemiä lisäyksiä seitsemässä eri kielessä, tai Enfieldin ja Stiversin (2007) toimittama artikkelikokoelma, jossa käsitellään henkilöihin viittaamista yhdeksässä eri kielessä. Niissä otetaan joko suorasti tai epäsuorasti kantaa siihen, millaisia kielen ja vuorovaikutuksen universaaleja on mahdollista löytää (ks. myös Schegloff 2006; Stivers ym. 2009; Stivers, Enfield & Levinson 2010). Haakanan, Laakson ja Lindströmin toimittama artikkelikokoelma ei kuitenkaan rajaa vertailua pelkästään kieleen ja kulttuureihin eikä sen tavoitteena ole kartoittaa mahdollisia universaaleja.

Kirjan toimittajat nostavat johdannossa esiin kolme lähtökohtaa, joihin

vertailu keskusteluanalyysissä yleensä perustuu. Ensimmäisessä keskitytään vuorovaikutustilanteeseen: vertailua voidaan tehdä esimerkiksi arkikeskustelun ja institutionaalisen vuorovaikutuksen välillä tai puhelimitse ja kasvokkain käydyin keskustelun välillä. Toisessa lähtökohdassa tarkastellaan vertailun erityisesti osallistujia, heidän identiteettejään (esim. sukupuoli) ja kompetenssejaan (esim. syntyperäisyys kielenpuhujana). Kolmannessa lähtökohdassa lähdetään liikkeelle yksittäisistä kielellisistä rakenteista tai vuorovaikutuksellisista keinoista ja tarkastellaan niitä eri kielissä ja kulttuureissa. Nämä vertailevan tutkimuksen lähtökohdat ovat yleisiä ja valinnanvaraisia; ne tarjoavat erilaisia näkökulmia tiettyyn tutkimuskohteeseen. Kirjoittajat muistuttavatkin, että tutkimuksessa voidaan hyödyntää useampaa kuin yhtä vertailun lähtökohdasta ja tarkastella vaikkapa ei-syntyperäisiä kielenpuhujia institutionaalisisessa vuorovaikutustilanteessa.

Vertailu ymmärretään artikkelikoelmassa hyvin laajasti, ja kaikki johdannossa esitetyt vertailun lähtökohdat ovat edustettuina artikkeleissa. Artikkeleita ei kuitenkaan ole jaoteltu lähtökohdiansa tai minkään muunkaan selvän teeman perusteella. Käsittelemme artikkeleita seuraavan karkean jaottelun mukaan: vertailevia menetelmiä havainnollistavat, kielen ja vuorovaikutuksen rakenteita tarkastelevat sekä vuorovaikutustilanteisiin ja osallistujiin keskittyvät.

Menetelmällisiä huomioita

Kirjassa on muutama artikkeli, jonka painopiste on metodisten ideoiden esittelyssä ja kehittämisessä. Ilkka Armisen artikkelilla on selvästi tällainen tavoite: se karottaa, millaisia vertailun keinoja voidaan

käyttää sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa. Arminen kertoo vertailevaa tutkimusotetta epäsuorasti hyödyntävästä tapaustutkimuksesta, aineiston poikkeavia tapauksia selittävästä analyttisestä induktiosta sekä eri aineistojen laadullisesta ja määrällisestä vertailusta. Hän antaa kaikesta vertailun keinoista havainnollisia, vuorovaikutusaineistoihin tukeutuvia esimerkkejä ja tarjoaa näin konkreettisia työkaluja tutkimukseen. Steven E. Claymanin ja John Heritageen artikkeli tavallaan täydentää Armisen artikkelia. Clayman ja Heritage yhdistävät tilastollisia menetelmiä keskusteluanalyysiin selvittääkseen, miten toimittajien presidenteille esittämät kysymykset ovat muuttuneet Yhdysvalloissa vuosina 1953–2000 ja mitä muutokset kertovat toimittajien ja presidenttien suhteista. Lähestymistapa on keskusteluanalyysissä poikkeuksellinen mutta selvästi hedelmällinen, koska se auttaa tarttumaan kysymyksiin, joita keskusteluanalytikoille silloin tällöin esitetään – mutta joihin he eivät yleensä kykene vastaamaan – erilaisten ilmiöiden historiallisista taustoista ja kehitysvaiheista.

Myös Paul Drew'n artikkelista voi saada tukea vertailevien menetelmien käyttöön keskusteluanalyysissä. Drew tekee katsauksen Gail Jeffersonin päällekkäispuhuntaa koskevaan työhön: hän esittelee runsaan esimerkkimäärän avulla niitä keskustelun kohtia, joissa päällekkäispuhunta voi alkaa, ja käsittelee niitä päällekkäispuhunnan vuorovaikutuksellisia merkityksiä, joita Jefferson on tunnistanut. Drew'n ensisijaisena tavoitteena on osoittaa, että päällekkäispuhunta on hyvin järjestynyttä eikä suinkaan osoitus sääntöjen puuttumisesta tai niiden rikkomisesta. Tämä usein todeksi osoitettu havainto on varmasti ensimmäisiä, joita jokainen aloitteleva keskusteluanalyysi-

tikko kohtaa ja omaksuu. Artikkelit toimitettiin parhaiten johdantona päällekkäispuhuntaan vasta keskusteluanalyysiin perehtyville tai yhteenvetona Jeffersonin alkuperäisten artikkelien rinnalle niitä jo tunteville, kuten Drew ehdottaa.

Muut kirjan artikkelit ovat perinteisempiä keskusteluanalyttisiä tutkimusraportteja. Ne voi jakaa kahteen lähestymistapaan: Osassa niistä otetaan lähtökohdaksi jokin kielen rakenne tai vuorovaikutuksen keino. Osassa artikkeleista otetaan puolestaan lähtökohdaksi erilaisen vuorovaikutustilanteiden tai niiden osallistujien vertailu.

Lähtökohtana kielen ja vuorovaikutuksen rakenteet

Kielellisten ilmiöiden tarkastelu tuo esiin runsaan kirjon ratkaisuja, joita eri kielissä käytetään samoihin tai samankaltaisiin vuorovaikutuksen haasteisiin. Auli Hakulinen ja Marja-Leena Sorjonen esimerkiksi esittelevät suomen kielen tarjoamia mahdollisuuksia osoittaa samamielisyyttä edellisen puhujan tuottaman kannanoton kanssa: erilaiset verbin toisot (tyypiltään *on, on on, on se ja on joo*) heijastavat kukin erilaista suhdetta puheena olevaan asiaan ja keskustelukumppaniin. Jan Lindström ja Camilla Lindholm puolestaan vertailevat ruotsinkielisiä kysymyskehysiä (*question frames*), jotka voivat olla muotoa *jag undrar, får jag fråga* tai *hur är det*, erilaisissa institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa. He tutkivat kysymyskehysten kielellisiä muotoja ja vuorovaikutuksellisia tehtäviä ja osoittavat, että ne liittyvät monitahoisesti vuoron sekventiaaliseen asemaan, meillä olevaan toimintaan sekä osallistujien rooleihin vuorovaikutustilanteessa. Samaan tapaan Markku Haakana ja Salla

Kurhila tarkastelevat artikkelissaan toisen korjausta (*other-correction*), jolla käsitellään edellisen puhujan vuorossa ollutta virhettä. He vertailevat erilaisia korjauksen keinoja suomenkielisissä arkikeskusteluissa ja suhteuttavat tuloksiaan myös englannin kielestä tehtyyn tutkimukseen. Havaitsemaansa vaihtelua Haakana ja Kurhila perustelevat esimerkiksi sillä, että osallistujien läheisiä suhteita voidaan heijastaa tekemällä toisen korjauksia ilman pehmennyksiä, tai sillä, että monenkeskisissä keskusteluissa toisen korjauksia ei tehdä pelkästään omaksi vaan myös muiden läsnäolijoiden eduksi.

Englannin- ja saksankielisiin aineistoihinsa pohjaten Elizabeth Couper-Kuhlen korostaa sitä, kuinka tärkeää on ottaa yksittäisen vuoron sekventiaalinen asema huomioon eri kieliä vertailtaessa. Hän itse tutkii pettymyksen osoitusta (*display of disappointment*) sekvenssissä, jossa keskustelukumppani on juuri torjunut puhujan tekemän ehdotuksen, pyynnön tai kutsun. Couper-Kuhlen huomauttaa, että jo tämän tutkimusasetelman pohjana on joukko olettamuksia vertailtavien kulttuurien sallimista affektin osoituksista ja osoitusten mahdollisista sekventiaalisista asemista. Couper-Kuhlenin mukaan englannissa ja saksassa käytetään samankaltaisia pettymyksen osoituksia samalaisissa ympäristöissä. Hän kuitenkin toteaa, että tutkimatta jää vielä, mitä muita affektin osoituksia voi esiintyä samassa sekventiaalisessa asemassa ja mitä muuta samoilla prosodisilla ja leksikaalisilla keinoilla voidaan kussakin kielessä ilmaista.

Lähtökohtana vuorovaikutustilanne ja osallistujat

Kielestä ja vuorovaikutuksesta voi paljastua uusia, mielenkiintoisia piirteitä myös

silloin, kun vertaillaan erilaisia vuorovai-
kutustilanteita tai niiden osallistujia. He-
lena Kangasharju käsittelee artikkelissaan
riitelyä (*dispute*) kolmessa varsin erilai-
sessa vuorovaiikutustilanteessa: kilpai-
lijoiden välillä tositelvisio-ohjelmassa,
yhteistyökumppaneiden välillä työtapa-
misessa ja pariskunnan välillä arkikes-
kustelussa. Kuten Kangasharju toteaa, rii-
telyä on tarkasteltu varsin vähän lähinnä
siksi, ettei sitä juurikaan ole tallentunut
tutkijoiden aineistoihin. Kangasharjun
kolme tapausta ovatkin mielenkiintoi-
sia harvinaisuuksia ja tarjoavat alustavia
havaintoja siitä, että osallistujat käyttävät
riitelyyn samoja keinoja erilaisissa vuoro-
vaikutustilanteissa.

Yhtäläisyyksien lisäksi vertailu voi
tuoda esiin eroavaisuuksia vuorovai-
kutustilanteiden välillä. Johanna Ruusu-
vuori ja Liisa Voutilainen tarkastelevat,
kuinka yleislääkäri, homeopaatti ja kog-
nitiivinen psykoterapeutti vastaanotta-
vat potilaiden huoltenkerronnan. Ruusu-
vuori ja Voutilainen esittävät, että yleis-
lääkäri ja homeopaatti osoittavat saman-
mielisyyttä (*affiliation*) saattaakseen poti-
laan huoltenkerronnan päätökseen, kun
taas kognitiivinen psykoterapeutti käyt-
tää samanmielisyyden osoituksia saadak-
seen potilaan kertomaan kokemuksistaan
lisää. Vaikka tämä kognitiivisen psykote-
rapian piirre olisi voinut tulla esiin ver-
tailemattakin, Ruusuvuori ja Voutilainen
huomauttavat, että vertailu suuntasi hu-
mion piirteeseen ja auttoi ymmärtämään
sen merkityksen paremmin. Samalla ta-
voin Sara Routarinne pystyy osoittamaan
merkittävän eron vuorovaiikutuksen osa-
puolten osallistumiskehikossa vertaillen-
saan kahta eri oppimisympäristöä, ni-
mittäin opetus- ja luokkahuonetilan-
teita. Routarinne keskittyy niin kutsut-
tuun IRE-sekvenssiin (*initiation – reac-*

*tion – evaluation – aloite – reaktio – eva-
luaatio*): opetuspelitilanteessa pelin tuot-
tamaa evaluaatiota seuraa pelaajien suul-
linen vastaanotto, mutta luokkahuoneti-
lanteessa oppilaat eivät suullisesti kom-
mentoisi opettajan tuottamaa evaluaatiota.
Artikkelit siis osoittavat, että vertailu voi
rikastaa analyysiä ja paljastaa eroja vu-
orovaiikutustilanteissa, jotka päällisin puo-
lin edustavat samaa kontekstia, kuten ter-
veydenhuoltoa tai oppimistilannetta.

Erityisesti osallistujien vertailuun kes-
kittyvät Minna Laakso ja Tuula Tykkyläi-
nen, jotka tarkastelevat 4–5-vuotiaiden
tyttöjen ja poikien tekemiä ehdotuksia
(*proposal*) ja niistä neuvottelua. Muuta-
man katkelman avulla Laakso ja Tykky-
läinen näyttävät, että tytöt käyttävät kes-
kenään leikkiessään ehdotuksista neuvot-
telemiseen pääasiallisesti kielellisiä kei-
noja ja pojat multimodaalisia keinoja,
kuten toisen huomion kiinnittämistä
ja toiselle näyttämistä. Tyttöjen ja poi-
kien neuvottelun päämäärä on kuitenkin
sama: yhteistyö ja yhteinen kehys leikille.
Tällä tavoin Laakso ja Tykkyläinen kä-
sittelevät kiistanalaista aihetta: nimittäin
sitä, millaiset osallistujaidentiteetit ovat
vertailukelpoisia keskusteluanalyysissä.
Artikkeli kuitenkin osoittaa, että esimer-
kiksi sukupuolten vertailu on mahdollista
ja kannattavaa, jos kiinnitetään riittävästi
huomiota siihen, millaisiin havaintoihin
väitteet perustuvat ja millaisia johtopää-
töksiä niistä vedetään.

Lopuksi

Artikkelikokoelma tuo monipuolisesti
esiin varsinkin suomen kieltä koskevaa
keskusteluanalyttistä tutkimusta: seit-
semässä artikkelissa tarkastellaan suo-
mea ja jäljelle jäävissä neljässä artikke-
lissa englantia, ruotsia ja saksaa. Artik-

kelikokoelma jatkaa siis Suomessa tehtävää ja suomen kieltä koskevaa vahvaa keskustelunanalyttisen tutkimuksen perinnettä. Se myös näyttää, kuinka monipuoliseen vertailevaan tutkimukseen keskustelunanalyysi soveltuu. Englanninkielisenä se tuo nämä havainnot myös kansainvälisen lukijakunnan ulottuville. Siksi on hieman harmillista, että litterointimerkkien selityksiin ja esimerkkien englanninkielisiin käännöksiin on sattunut joitakin kömmähdyksiä (esim. oletettavasti hiljaisella äänellä tuotettua puhetta kuvataan äänettömästi tuotetuksi, *silently produced*). Kokonaisuudessaan aineisto-esimerkkejä ja niiden monitahoisia kielten ja vuorovaikutuksen ilmiöitä on kuitenkin kuvattu onnistuneesti.

Haakana, Laakso ja Lindström toteavat esipuheessa, että he toivovat artikkelikokoelmasta olevan hyötyä keskustelunanalyysin opetuksessa tai siihen perehtymisessä. Heidän johdantonsa sekä Armisen ja Drew'n artikkelit ovat otteeltaan sen verran yleisiä, että ne toimivat opetustarkoituksessa parhaiten; muut tarjoavat lähinnä yksittäisiä esimerkkejä keskustelunanalyttisestä tutkimuksesta. Kaiken kaikkiaan artikkelikokoelma lähestyy vertailevaa tutkimusotetta niin monista lähtökohdista, että siitä ei muodostu kovinkaan ehjää kokonaisuutta. Vertaileva tutkimus ei tällaisessa laajuudessa välttämättä innosta lukijaa perehtymään koko kirjaan. Yksittäisistä artikkeleista sen sijaan löytyy varmasti mielenkiinnon kohteita jokaiselle kielitä ja sosiaalista vuorovaikutusta tarkastelevalle.

MIRKA RAUNIOMAA
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Lähteet

- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – ONO, TSUYOSHI (toim.) 2007: Turn continuation in cross-linguistic perspective. *Pragmatics* 17 (4) s. 505–658.
- ENFIELD, NICHOLAS J. – STIVERS, TANYA (toim.) 2007: *Person reference in interaction. Linguistic, cultural and social perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2006: Interaction: The infrastructure for social institutions, the natural ecological niche for language, and the arena in which culture is enacted. – Nicholas J. Enfield & Stephen C. Levinson (toim.), *Roots of human Sociality: Culture, cognition and interaction* s. 70–96. London: Berg.
- STIVERS, TANYA – ENFIELD, N. J. – BROWN, PENELOPE BROWN – ENGLERT, CHRISTINA – HAYASHI, MAKOTO – HEINEMANN, TRINE – HOYMAN, GERTIE – ROSSANO, FEDERICO – DE RUITER, JAN PETER – YOON, KYUNG-EUN – LEVINSON, STEPHEN C. 2009: Universals and cultural variation in turn-taking in conversation. – *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106(26) s. 10587–10592.
- STIVERS, TANYA – ENFIELD, NICHOLAS J. – LEVINSON, STEPHEN C. (toim.) 2010: Question-response sequences in 10 languages. – *Journal of Pragmatics* 42(10) s. 2615–2798.